

Сакун Аїта Валду́рівна - кандидат філософських наук, доцент кафедри філософських і правових дисциплін Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

УДК 1:316.3/327

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОСТІ В СИМВОЛАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В статті розглядається проблема сучасного соціуму в контексті глобалізації, яка прискорює час, розширює життєвий простір. Глобалізація трансформувала традиційну картину світу, внесла в неї символічні комплекси, які змінюють природу і смисл соціальної реальності, горизонти індивідуальної свободи.

Ключові слова: глобалізація, сучасність, синергія, порядок, хаос, свобода, соціальність

АМБІВАЛЕНТНОСТЬ СОВРЕМЕННОЙ СОЦИАЛЬНОСТИ В СИМВОЛАХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье рассматривается проблема современного общества в контексте глобализации, которая ускоряет время, расширяет жизненное пространство. Глобализация трансформировала традиционную картину мира, внесла в нее символические комплексы, которые изменяют природу и смысл социальной реальности, горизонты индивидуальной свободы.

Ключевые слова: глобализация, современность, синергия, порядок, хаос, свобода, социальность

THE AMBIVALENCE OF MODERN SOCIALITY IN THE SYMBOLS OF GLOBALIZATION

The paper reveals the problem of modern society in the context of globalization that accelerates time and extends the living space. Globalization has transformed the traditional view of the world, has made it symbolic systems that change the nature and meaning of social reality, the horizons of individual freedom.

Keywords: globalization, modernity, synergy, order, chaos, sociality

Проблему «сучасності» потрібно розглядати в контексті тих глибоких і широкомасштабних зрушень глобального масштабу, які відбулися впродовж останніх десятиліть і кардинально змінили й змінюють базові інфраструктури життя людей і народів. Мова йде, по суті справи, про дійсні революції у найважливіших сферах суспільного буття – соціальній, політичній, культурній, соціально-психологічній, ціннісній тощо. Вказані революції торкнулися всіх рівнів – глобального, національного, транснаціонального, одночасно спричинивши в кожному з них кризи. Їх можна розглядати як «вершину того айсбергу, основи якого приховані в глибинних пластах сучасного суспільства» [3, с. 5]. По суті, криза як умова і результат перехідного періоду являє собою прояв більш масштабних процесів, що зачіпають всі аспекти життя народів у всесвітньому масштабі.

Якісно новим проявом сучасності стала глобалізація, яка, породжуючи нові кризові процеси, разом з тим розгортається в нових умовах об'єднання Ойкумени в єдине ціле, свого роду «всесвітнє село», де всі жителі мало не знають в лице один одного. Сутність процесів трансформацій, які відбуваються, полягає в безпрецедентному збільшенні проникненості національно-державних кордонів в глобальному масштабі, що веде до широкомасштабного роззосередження власності, багатства, знань, науки, інформації, технологій, перерозподілу відносної геополітичної могутності та енергії між державами і регіонами. Дані процеси обумовлюють ерозію традиційних норм, правил, соціокультурних цінностей, стереотипів поведінки. Розгортаються також процеси роздвоєння і гібридизації інших сфер суспільного життя. Так, поряд з тенденцією до нівелювання етнонаціональних, релігійних, культурних ареалів зберігаються національні культури, які продовжують розвиватися у відповідності з мінливими реальностями. Одночасно розповсюдження «масової культури» (мас-культури) поступово приводить до втрати національними культурами своєї ідентичності. В результаті динамічних технологічних змін відбуваються соціокультурні зміни, пов'язані з «принципово іншим рівнем суб'єктивації соціальних процесів, що привело до демасифікації, індивідуалізації, трансформації характеру споживання і його мотивації» [6, с. 112], – зазначає А. Костіна.

Важливим фактором процесів глобалізації є розповсюдження сучасних інститутів по всьому світу, що визначається рядом вимірів. По-перше, національні держави концентрують адміністративну владу більш ефективно, чим традиційні політичні форми. По-друге, завдяки цьому навіть невеликі сучасні

держави можуть мобілізувати значні соціальні та економічні ресурси. По-третє, ринково-капіталістичне виробництво, яке здійснюється в масовому порядку на промисловій технологічній основі, дозволяє істотно підвищити рівень матеріального добробуту широких мас населення. По-четверте, це сприяє їх інтеграції в рамках сучасної національної держави і виступає гарантом її військової могутності. Поєднання всіх цих факторів «робить неможливим протистояння незахідного світу експансії Заходу, що веде до виникнення феномену глобалізації сучасності» [4, с. 49], – зазначає Т. Дмитрієв.

Розглядаючи феномен глобалізації, Е. Гідденс вказує, що з метою його адекватного розуміння ідея «суспільства», яка означає цілісну соціальну систему, повинна бути замінена в соціофілософських міркуваннях іншою теоретичною перспективою, яка показує організацію життя в просторі й часі. Тим самим проблема просторово-часової дистанції постає ключовою для розуміння не лише сучасності, але і її глобалізації. В сучасну епоху рівень просторово-часової дистанції значно вищий, чим в будь-який попередній період, завдяки чому відношення між локальними і глобальними соціальними формами та подіями стають «розтягнутими». Глобалізація безпосередньо пов'язана з цим процесом «розтягування» простору і часу. Соціальні відносини, котрі раніше були вбудовані в локальні контексти, виокремлюються з них і організуються по всьому діапазону простору і часу. Процес «дистанціювання простору і часу утворює передумови для розгортання процесу глобалізації, який веде до інтенсифікації соціальних відносин по всьому світу» [4, с. 40]. В цілому ж глобалізація мислиться Е. Гідденсом як перенесення інституціональних вимірів, характерних для західної сучасності, на інші регіони світу. Тому вона включає в себе чотири виміри: світову ринкову капіталістичну економіку, систему національних держав, світовий військовий порядок і міжнародний розподіл праці. Саме ці виміри утворюють процес глобалізації, який дозволяє говорити про визначений, єдиний для всього світу новий якісний стан, котрий і є сучасністю.

Потрібно враховувати і такі характерні для сучасного світу феномени, як полікультурність, поліетнічність, багатоскладність суспільства, країн, націй, що стали визначальними факторами життя багатьох соціумів та регіонів. В результаті сучасну світову спільноту за своїми структурними, організаційними і функціональними параметрами можна уявити як складну багаторівневу надсистему, що складається із множини взаємопов'язаних, взаємозалежних підсистем, які співробітничують і в той же час конкурують й конфліктують між собою (в особі національних держав різного роду міждержавних і недержавних організацій, багатонаціональних корпорацій тощо). Причому кожна з цих систем має свої закономірності, логіку функціонування і розвитку, власні правила гри [3, с. 6]. Це свідчить про нову якість соціального і культурного життя.

Особливий «колотит» і специфіку такому положенню речей надає глобалізація і разом з нею інформатизація, які сприяють безпрецедентному прискоренню часу, розширенню соціального простору, сутнісній перевазі динаміки над статикою, які в сукупності посилюють начала нестійкості й нерівноважності в масштабах всього світу. Таку ситуацію Дж. Розенау назвав «турбуленцією», або «турбулентним станом», для якого характерні «велика складність, високий динамізм, прискорення темпів змін» [10, с. 6]. Можна вважати, що феномени, процеси і тенденції, породжені інформаційно-телекомунікаційною революцією, сьогодні досягли стану турбуленції або точки біфуркації, котра в яскраво вираженій формі проявила себе в найбільш відчутних сферах життя людей – економіці, політиці, соціумі та культурі.

В економічній сфері, де сьогодні зростає кількість активних акторів, вже на якісно новому рівні та у всесвітньому масштабі множиною суб'єктів економічних відносин приймається велика кількість рішень, результатом чого є зіткнення безмежної кількості воель, прагнень, інтересів, принципів, правил, обставин тощо. Причому дії кожного із суб'єктів обмежують або стимулюють можливості інших впливати на загальні умови функціонування світової економіки. Кожна дія, спрямована на обмеження можливостей інших відстоювати свої законні інтереси, викликає протидію. При рівних шансах успіху досягає більш вмілий, ініціативний, здібний, котрий володіє волею в досягненні поставлених цілей. В сукупності вони можуть привести і часто приводять до результатів, до яких ніхто свідомо не прагнув і, відповідно, не передбачив. Звідси – невизначеність або непередбачуваність наслідків рішень, що приймається учасниками цих відносин. В результаті виникає ситуація, при якій, з одного боку, має місце зростання економічної ефективності й розширення прошарку найбільш високооплачуваних і привілейованих, з іншого боку, спостерігається економічна стагнація для непривілейованої більшості» [8, с. 4]. В цьому одна з основних причин і «турбуленції», і «спонтанно порядку», про який говорив Ф. Гаєк. Безумовно, вона безпосередньо пов'язана із соціальними процесами.

Безперечно, сучасні соціальні процеси далеко не однозначні. Нове суспільство сьогодні кваліфікується не лише як суспільство знання, інформації, послуг, але і як суспільство ризику, викликів, страху, небезпеки. Зокрема, У. Бек дає нове розуміння ризику, носієм якого виступає не людина, котра

ризикує, але природно-соціальна дійсність. Ризики непідвладні людині, вони більше не залежать від її сміливості або недбалості. Ризикам підлягають всі соціальні групи і категорії, вони руйнують основи життя і несуть в собі загрозу самознищення цивілізації. В сучасному суспільстві виробництво багатства невіддільне від виробництва ризиків, при цьому виробництво і розподіл ризиків виходить на перший план. В силу чого зникають традиційні соціальні форми, що веде до розпаду і розмивання соціальних зв'язків.

З точки зору Ж. Бодрійяра, в сучасному суспільстві «анонімні» й обезособлені маси поглинають все те, що складає зміст поняття «соціального»: держава, історія, народ, класи, політика, культура, смисл, свобода. Французький філософ уподібнює масу «величезній чорній дірі», куди «провалюється соціальне». Втіленням маси виступає «мовчазна більшість», яка представляє собою не соціальну, а статистичну категорію. В цілому сьогодні ми спостерігаємо «виснаження і виродження соціальності» [2, с. 35]. Більш адекватним є сформульована точка зору Ж. Женеро: «Ніколи ще наша здатність виробляти багатства не була такою величезною, ніколи ще наша нездатність спрямувати це процвітання на благо всіх людей не була такою очевидною» [8, с. 4].

Глобалізація змінила також традиційну політичну картину світу, в якій держава виступає масштабною проекцією парадигми соціальних зв'язків, що втілюють у собі потребу «в якій-небудь владі» (Д. Дьюї), і попередження «війни всіх проти всіх» (Т. Гоббс). В силу чого основною метою кожної держави буде виступати максимально можлива оптимізація власних «життєвих шансів» (Р. Даренфорд), збереження себе, своєї території, ресурсів і свого символічного універсуму. Егоїстична сутність держави є домінуючим фактором у визначенні його мети і формуванні інтересів. В силу чого характерною особливістю сучасного світу є те, що держави змушені відстоювати не лише територіальну цілісність і політико-економічну незалежність, але й свої «символічні універсуми», які в умовах «інформаційного світу» відчують постійну експансію з боку різних форм культурної уніфікації «символічного насилля» (П. Бурдьє), що набуло статусу фактора міжнародних відносин [5, с. 48].

Як відомо, взаємні «символічні ряди» в міждержавних відносинах формуються історично та онтологічно. Утворені уявлення транслуються від покоління до покоління через соціальну пам'ять і здійснюють свій вплив на взаємодію держав в нових історичних умовах. Соціальна пам'ять володіє символічними характеристиками і властивостями – накопичення і передачі інформації через навчання і зв'язок поколінь. В силу чого функціонування опонуючих символічних рядів в значній мірі визначається соціальною пам'яттю і, як правило, орієнтовано прагматично. Тобто визначає в якості своєї головної мети задоволення потреб опонуючих сутностей – індивідів, держав, націй. «Все знання про соціальний світ, – писав П. Бурдьє, – є актом конструювання виховних схем мислення і його виразу, а між умовами існування і практиками або репрезентаціями знаходиться структуруюча активність агентів, які, далеко не механічно реагуючи на механічні стимули, відповідають на виклики чи загрози світу, значення якого вони допомагали створювати. Принцип цієї структуруючої активності не є якоюсь системою інтериалізованих, втілених схем; будучи конститутованими в ході колективної історії, вони засвоюються в ході історії індивідуальної, і функціонують у своєму практичному стані та в практичних цілях (а зовсім на заради чистого знання)» [9, с. 467]. Соціальна пам'ять розставляє акценти, розподіляє пріоритети і визначає реакції. Варто також додати, що суспільство визначає також і те, як ми це згадуємо.

В цьому контексті факт протистояння і необхідність співіснування ведуть разом з тим за собою перманентну кореляцію інтересів і реальних можливостей. Опонуючі між собою символічні універсуми, які культивують й оберігають престиж або пафос держави, прагнуть до виживання і використовують для цього всі доступні засоби, включаючи експансію свого «образу життя», тобто паттернів поведінки, мислення і світовідчуття. Кожна «інтервенція» є вплив символічного комплексу, що здійснюється різними методами, зустрічає опір з боку комплексу держави-візаві, яке переслідує такі ж цілі. «Мотивація природна – просторове розширення саме твого варіанту смислових рядів інтерпретації розширює, фактично, і твою ойкумену, твій «життєвий світ», збільшується за рахунок одержання нових «територій маніпулятивної сфери» – зрозумілих, доступних і підвладних тобі» [5, с. 48], – підкреслює О. Кармадонов.

Синергії сучасного світу утворюють такі умови, що, виходячи з його високої інтегрованості, взаємопроникненні і розвитку засобів масової комунікації, експансіоністські орієнтовані держави одержують можливість реалізації своїх прагнень та інтересів на новому, більш опосередкованому і складному рівні. Зокрема, вплив на інші держави може здійснюватися через уже згадане «символічне насилля». Зокрема, П. Бурдьє говорить про феномен «символічної влади», котра «конститує даність через мову, яка змушує людей бачити і вірити, яка підтверджує або трансформує бачення світу, і тим самим впливає на світ. Це майже магічна влада, яка дає можливість одержати еквівалент того, що

здобується силою фізичною або економічною»[9, с. 170]. Мислитель розглядає феномен «символічної влади» стосовно до диференціації соціального простору і диспозицій агентів, спираючись на поняття «домінуючого класу», який прагне, з метою утримання свого положення, до надання статусу «всезагальності» своїм поглядам і своїй культурі. Домінуючий клас реалізує символічну владу через «символічне насильство, як опосередкований примус людей не тільки до певного виду електоральної поведінки і політичної культури, але і до певних зразків споживання, виробництва, відпочинку тощо, створюючи і розповсюджуючи в суспільстві набір потрібних суджень і категорій очевидності» [5, с. 49]. Так, у радянський період такими категоріями були, наприклад, «комунізм» «капіталізм» (з яким потрібно «боротися»), «мир», «війна», «імперіалізм», «радянський спосіб життя» тощо. Сьогодні це «демократія», «права людини», «цивілізаційний вибір», «перехідний період», «громадянське суспільство», «тоталітаризм», «узурпація влади», «свобода слова» та ін. І це відноситься до кожної країни чи системи, яка напрацьовує і стверджує свої категорії «очевидності». Вони, в свою чергу, є результатом динаміки сучасності, одним із джерел якої виступає рефлексивність.

З цієї позиції по-новому можна визначити глобалізацію, яка виступає багатомірним процесом, котрий, як всі значні соціальні процеси, здійснюється у множині сфер існування одночасно. Глобалізація може розумітися як нескінченний синтез кількох дисциплінарних підходів. Відповідно до вищевказаного контексту глобалізацію можна визначити як світовий процес трансформації символів і символічних сфер, в ході якого фальсифікуються, верифікуються, або перевизначаються існуючі в кожному суспільстві цінності, норми, соціокультурні практики та категорії очевидності. Стосовно цінностей, то в якості їх об'єктів виступають мистецтво, наукові теорії, технологічні ідеї, культури, традиції, інститути, інші люди, сама оточуюча людей природа. Відповідні відносини з об'єктами цінностей включають виробництво, репродукцію, повагу, управління, збереження, любов, публічне визнання, особисте володіння. Особисті цінності можуть втілюватися в соціальних інститутах і соціальних відносинах. В загальному підході цінності можуть бути виражені «в словах, в символах, через які присутні в свідомості, вплетені в життя індивідів, у функціонування соціальних інститутів» [7, с. 127]. В тому числі освіти, влади, культури, церкви тощо.

Необхідно підкреслити, що легітимація «символічної влади» і «символічного насилля» необхідні для їх ефективності. Саме з їх допомогою, вважає П. Бурдье, здобувається така складова успіху домінування, як «нерозпізнання» сутності й характеру політики домінування особистістю, групою, суспільством у цілому. В силу чого очевидно, що характер політичної (як і культурної) глобалізації далекий як від однорідності, так і гармонічності. Символічне насилля неминуче викликає і символічний опір в тих чи інших частинах світу, які не дозволяють ввести себе в оману відносно легітимності нових символічних кодів та категорій очевидності. Глобалізація одночасно об'єднує і відчужує. Від глобального ринку відчужуються економічні території, індивіди відчужуються від комплексу власних соціальних ідентичностей. «Специфічною рисою символічного домінування є те, що воно навіює тим, хто підкорюється йому, уявлення, яке кидає виклик звичній дихотомії свободи і обмеження» [9, с. 51], – вказує П. Бурдье.

Глобалізація, таким чином, обумовлює перехід світу від «порядку» до «хаосу». Мова йде про прагнення глобальних еліт надати статус «всезагальності» своїм власним цінностям і поглядам, що повинно забезпечити символічне насилля необхідною «ненав'язливістю» і легітимністю. Категорії «очевидності» для прибічників глобалізації виступають універсальною мірою, з якою підходять до оцінки всіх дотичних глобалізації явищ і соціальної практики взагалі. Зрозуміло, що такий підхід повинен зустрічати певний опір – символічному насиллю, яке здійснюється на глобальному рівні, протистоїть в якості символічних бар'єрів на локальних рівнях, так і антиглобалістський рух, який сам набуває глобального характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
2. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или Конец социальности / Ж. Бодрийяр. – Екатеринбург: Уральский Университет, 2000. – 96 с.
3. Гаджиев К. С. Мировой экономической кризис: политико-культурное измерение / К. С. Гаджиев // Вопросы философии. – 2010. – № 6. – С. 3-19.
4. Дмитриев Т. А. Сокрушительная современность Энтони Гидденса / Т. А. Дмитриев // Гидденс Э. Последствия современности. – М.: «Праксис», 2011. – С. 7-107.
5. Кармадонов О. А. Глобализация и символическая власть / О. А. Кармадонов // Вопросы философии. – 2005. – С. 47-56.

6. Костина А. В. Массовая культура как феномен постиндустриального общества / А. В. Костина. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 253 с.
7. Нугаев Р. М. Схема развития научных теорий: ценностное измерение / Р. М. Нугаев // Вопросы философии. – 2002. – № 11. – С. 124-134.
8. Силичев Д. А. Социальные последствия перехода от индустриализма и модерна к постиндустриализму и постмодерну / Д. А. Силичев // Вопросы философии. – 2005. – № 7. – С. 3-20.
9. Bourdieu P. Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste / P. Bourdieu. – Lion-olon: Routledge, 1984. – 467 p.
10. Rosenay J. Turbulence in World politics / J. Rosenay. – L., 1990. – 185 p.

Суріна Ганна Юрїївна - кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

УДК 140.86165.9:316.74

ОСОБЛИВОСТИ ІСТОРИЧНОГО НАРАТИВУ

В статті розглянуті особливості історичного нарративу в розумінні Х. Уайта та деяких інших філософів історії, а також аналізуються процеси становлення історичного нарративу, його взаємодія з архаїчним і сучасним міфом.

Ключові слова: *нарративний підхід в історичних дослідженнях, історичний нарратив, архаїчний міф, сучасний міф*

ОСОБЕННОСТИ ИСТОРИЧЕСКОГО НАРРАТИВА

В статье рассмотрены особенности исторического нарратива в понимании Х. Уайта и некоторых других философов истории, а также анализируются процессы становления исторического нарратива, его взаимодействие с архаическим и современным мифом.

Ключевые слова: *нарративный подход в исторических исследованиях, исторический нарратив, архаический миф, современный миф*

THE HISTORICAL NARRATIVE PECULIARITIES

The historical narrative peculiarities in Hayden White interpretation and other historians of philosophy are considered in the article. The processes of historical narrative development are analyzed in connection with its interaction with archaic and modern myth.

Key words: *narrative approach in the historical researches, historical narrative, archaic myth, modern myth*

«У своїй традиційній формі історія є перетворенням пам'ятника на документ. ... Сучасна ж історія – це механізм, перетворюючий документ на пам'ятник».
М.Фуко.

Актуальність проблеми. Дослідження нарративного характеру історичного дискурсу постає актуальним напрямом сучасної філософії історії. Розглядаючи історичні теорії як інтерпретації, що виражають точку зору історика на низку деяких об'єктивних подій, дослідники наполягають на тому, що історія доступна людині тільки у формі оповіді–нарративу тієї культурної традиції, до якої відноситься історик. В історичній науці триває полеміка над питаннями епістемології історії, які набули нового спрямування з 60-х років ХХ ст. Нові методологічні підходи, започатковані в західноєвропейській історичній науці, відобразились у нових найменуваннях сфер історичних досліджень, таких як «теоретично орієнтована історія», «нова культурна історія», «аналітично орієнтована історія», «інтелектуальна історія» тощо. Ознакою переосмислення епістемологічних